

I. О. Бочковський.*)

Т. Г. Масарик.**)

„Шукай правду, слухай правди, учись правді, люби правду, говори правду, перестерегай правди, борони правди аж до смерті!“

Ян Гус.

Отці слова, що були провідним життєвим гаслом одного з найбільших велетнів чеського народу, є також керівничою думкою життя та діяльності найвизначнішого Чеха нового часу — давнішого професора, а нині першого президента Чехословацької Республіки — Т. Г. Масарика.

Тяжко хіба знайти точнішу а заразом відповіднішу характеристику наскрізь своєрідної індивідуальності ідейного проводиря новочасної Чехії від тої, що заснована є у вище наведеному афоризмі Івана Гуса.

Бо і справді під прапором правди в постійному шуканню та прямуванні до неї, в непримиримій боротьбі зі всім та всіма, що і хто стояв на перешкоді до її побіди, або що спокушався її загасити, чи принаймні на час хочби припинити щораз

*) По незалежним від нас умовам, стаття значно спізнилась. Друкуємо, вважаючи на її великий інтерес. (Ред.)

**) Масарик походить з убогої словацької сім'ї. Уродився 7. березня 1850. року в Годоніні на Моравії. Після скінчення двох клас реальної школи в Густопечу, мав стати народним учителем. З огляду однак на свій дуже молодий вік, він не міг відразу дістати шкільної посади, і тому батьки, не покладаючи великих надій в його педагогічну кар'єру, рішили зробити з нього ремісника. Задля цього вони послали його на науку до одного слюсаря до Відня, а коли молодий Масарик, не маючи жадного нахилу до слюсарської штуки, втік з наддунайської столиці до дому, батьки послали його знову на вивчення до одного місцевого коваля. Однак і тут Масарик більше цікавився книжками, ніж наукою підковування коней, так, що врешті, послухавши ради одного з бувших його учителів, що в молодому хлопці відчув неабиякий хист та здібність до дальшої освіти і науки взагалі, батьки послали його до гімназії в моравському Берні, де він студював тільки до шостої класи, а відтак мусів покинути цю школу з причини конфлікту з директором на ґрунті свого послідовного правдолюб'я. (Масарик, від дитячих літ дуже релігійна людина, в гімназії зневірився в церковно-релігійній формалізації і відмовився від дальшої участі в церковних обрядах, обовязкових для школярів. З огляду на те, що він був добрим учеником, його з початку намовляли до залишення цієї демонстрації всілякими езультськими софізмами. Одного разу закликав його до себе директор й почав красномовно переконувати, що поки Масарик в гімназії, то для загального спокою мусить, як решта учеників, ходити до церкви, сповідатися й т. д., але, що очевидно все це тільки дурниці: серйозно прецінь цих церковних справ не може брати жадна інтелігентна людина, що й він сам не вірить в оці всі церковні фокуси, але формально з огляду на службові обовязки мусить їх робити... Масарик все це дуже уважно вислухав, а коли директор скінчив, він спокійно завважив: „Хто поступає проти свого переконання, є — шахрай!“ Можемо собі уявити ефект цих слів. Пан директор наразі остовпів, відтак позеленів, а потім опам'ятався й з кулаками кинувся на Масарика. Але цей не дармо був словацького роду. Він вмить вхопив з під печі коцюбу й замахнувся на директора з вигуком: „Не займайте!“ Очевидно, що після цього інциденту йому довелося шукати собі захисту в іншій гімназії, й він перевівся задля докінчення середньої освіти до Відня.) Після зложення матури у Відню, Масарик від року 1872 до 1876 студював у віденському університеті з початку класичну філософію, а відтак філософію, узискавши в року 1876 ступень доктора філософії за розправу про „Істоту душі у Плятона“. Задля дальшої вищої освіти він працював потім в липському університеті. В часі свого побуту в Липську він зацікавився зі своєю майбутньою дружиною (міс Гарріг), з якою одружився після габі-

більше дужчання життєтворчих її промінів — зформувалася та дозріла виразно своєрідна, під кожним оглядом гармонічна, залізно одноцільна особа чеського вченого, політика, національного і суспільного діяча, а врешті після повстання самостійної чехословацької держави (головно його заходами та заслугою) першого та довічного її президента — Т. Г. Масарика.

Однак ця правда не була для нього лише абстрактною ідеєю або якоюсь теоретичною проблемою. Йому ніколи не розходилося тільки про виключно наукову правду, отже якусь правду *in abstracto*, або, як що можна так висловитися — правду задля правди. Для батька чеського реалізму немає слів, засад, ключів — без діла. Чин і праця взагалі — це, на його думку, найкращий критерій гасел і принципів. „Любов“ — каже він — „це праця, ділання, енергія“. Однак не праця задля спорту або механічного заповнення часу, чи задля знищення нудьги. Навпаки, це має бути систематична і доцільна праця — здебільшого навіть дрібна щоденна робота, якої завданням є перемога найпоширеніших і найвизначніших „мікробів зла та біди так само моральних як і фізичних“.

„Праця“ — пояснює Масарик — „не є ідеалом, не є останньою метою. Є разом ... Праця, це дрібна, непрямна робота. Праця є те, чого ніхто не хоче робити ...“

літації при віденському університеті на доцента філософії. В року 1882 Масарика покликали на надзвичайного професора філософії до новозаснованого чеського університету. З огляду на свою громадську й політичну діяльність — в урядових сферах слідуваної з очевидною ворожнечею — Масарик доперва після 18 років стався звичайним професором, ані одного разу не бувши вибраним на ректора, або бодай декана якогось факультету чеської *Alma mater*. Пару разів йому пропонована була професура за кордоном (в Америці, Німеччині, Англії). Ці пропозиції він однак завше відкидував, позаяк уважав своїм обов'язком, працювати для Чехів і поміж Чехами. — Масарик написав чималу низку наукових й публіцистичних робіт з філософії, соціології, чеської історіософії та політики. Ми наводимо тут спис головніших з них: „Самогубство як масова поява модерної цивілізації“, 1871 (габелітаційна праця, видана відтак книжно в чеському перекладі), — „Теорія конкретної логіки“ (класифікація і система наук), 1875 (по німецьки і по чеськи). — Чеське питання: „Прямуювання та ідеали національного відродження“, 1795. — „Карль Гавлічек, прямуювання та ідеали політичного відродження“, 1896. — Соціальне питання: „Відома критична його монографія про марксизм“, 1898 — „Ідеали гуманости“, 1902. (Знаменитий популярний виклад основ світогляду Масарика. Ця брошура переложена на кілька мов, в тім числі теж на українську.) — „Ян Гус, наше відродження та наша реформація“, 1903 (III. вид.). — „В боротьбі за релігію“, 1904. — „Національна філософія новітнього часу“, 1905. — „Американські виклади“, 1908. — „Наука і релігія“, 1908. — „Австрійська закордонна політика і дипломатія“, 1911. — Перед війною вийшли два томи монументальної праці Масарика: „Європа і Росія“, безперечно найкращого твору у світовій літературі про російську проблему. Нещо давно вийшов перший том цієї праці по чеськи й по англійськи. До друку підготовлюється витяг з неї на мадарській мові. Варто булоб деякі її частини видати також в українському перекладі. А загалом слід булоби влаштувати на українській мові систематичний вибір з писань Масарика зі спеціальною увагою до того, що відноситься до національного відродження, бо це моглоб мати неабияке виховуюче значіння для майбутньої теорії та практики українського відродження. — В часі війни Масарик видав програмову політичну річ: „Нова Європа“ (по французьки та англійськи), отже працю, що заслуговує як на найсерьознішу увагу з боку політиків і фахових дипломатів. — Про Масарика істнує вже величезна література, передовсім чеська. Повний її огляд можна знайти в дуже гарній популярній новітній праці д-ра Я. Долежала: „Масарика життєвий шлях“, Брно 1920.

Власне цієї молекулярної щоденної праці, а не якихсь надзвичайних вчинків та героїчного мучеництва вимагає від нас, передовсім на думку Масарика — „людство, нарід, сімя, партія, товариші...“

„Працювати“ — підчеркує він далі — „це значить, відпирати зло й то послідовно. Скрізь все і насамперед зло у зародку. Це не значить бути радикальним, але витривалим. Я сказавби: не боятись. Зі страху люде допускаються насильства, з ляку брешуть. Тиран і брехун лякаються, а кріпак є той, хто робить насильства“.

Була вже звернена увага на те, що одноцільність є майже найхарактерніша прикмета вдачі Масарика. Саме в цьому стійному прямуванні його до згоди між словом та ділом, теорією і життям — до всестороннього розвитку всіх елементів людської індивідуальності — найяскравіше проявляється ця його риса.

Тому він у своїх працях спеціально підчеркує потребу такої одноцільності в життю людини, формулюючи її змісл таким чином: „Гармонійно розвинена людина потребує науки, мистецтва, літератури, філософії, політики, етики і релігії. Релігія, це концентраційна сила духа: має зосереджувати все внутрішнє життя і поодинокі його складові елементи“.

„О скільки можливо“ — каже він в іншому місці — „всі наші сили і здібности треба плекати гармонічно. Отже не лише духа, але і тіла...“

Дуже влучно охарактеризував тому Масарика визначний чеський есеїст і критик проф. Шальда, яко великого гармонізатора та організатора. Масарик бо дійсно є невтомимим пророком та каменярем творчого життя. Вся його теоретична і практична діяльність завжди проводилася під знаком життя. Сам він одного разу зазначив, що в його писаннях немає ані одного рядка, не викликаного потребами реального життя.

Відповідно до цього, його філософічний реалізм є власне синтетичним світоглядом людського життя во всій ріжноманітності і ріжнobarвности цього останнього. Свій реалізм він засовував сам такими словами: „Реалізм є спробою злюдовлення науки та філософії, однак без обниження наукової точности; реалізм хоче науку, зробить доступною для всіх шарів народа. Реалізм є протест проти монополії освіти; реалізм хоче наукову і філософічну освіту зоціалізувати“.

Зрозуміло відтак, чому Масарик присвятив спеціальну увагу суспільній справі і чому сам був одним з перших працівників з інтелігентських кол в повстаючому чеському соціалістично-робітничому рухові. Він був одним з закладувачів чеської соціалдемократичної преси і з перших її співробітників. Задля руху працював просвітно і політично. З початку помагав і фінансово, хоч його грошевий фонд завжди був дуже обмежений.

Соціальноу проблему, як і все в життю, розумів Масарик по своєму, себто синтетично та гармонійно. Тому він не міг ніколи погодиться з класовою концепцією суспільного питання в марксизмі і взагалі з занадто альгебраїчно-систематичним характером цієї соціалістичної доктрини.

„Соціальноу справа“ — каже він в своїй відомій праці „Sociální otázka“ — не є питанням одного класу та касти, але справою всіх. Уступити перед наступом робітництва через признання загального виборчого права булоб лише частковим і негативним вирішенням цієї справи; це питання однак треба полагодити вповні і позитивно. А це значить, що треба просвітлити та зігріти голови і серця всіх; це значить, що треба конче перемогти егоїзм. Соціальноу проблема є питання моралі і неморальности, є питання про насильство та активний гуманітаризм“.

Фільозофія гуманности творить центральну точку світогляду Масарика. В нюю вкладені найзаповітвіші його думки та погляди про істоту людського поступу та головні двигуни людського розвитку. „Модерна людина“ — починає Масарик свою цитовану вище брошуру „Ideály humánitní“ — „має чарівне слово „гуманности“, „людности“, „людскости“ й цим гаслом вона висловлює всі свої туги певно так, як середньовічна людина всі свої бажання зясовувала словом „Християнин“. Масарик показує далі, як ці гуманітарні прямування нового часу передовсім проявляються у сфері сучасних національних та соціальних стремлінь.

Як він дивиться на істоту соціальної проблеми, ми бачили вже вище. Як він розуміє основу новочасної національної проблеми, видно з цих його слів: „В міру зросту тенденцій національного розвитку держави ународовлюються. Нація є державотворча або иншими словами: кожен нарід прямує до політичної самобутности, якої потребує і мала нація... Бажаємо політичної самостійности, щоб не бути під чужою курателю. Так само, як поодинокка людина хоче бути своїм власним паном, так і нарід. Підвалиною цих змагань має бути усвідомлення народу“.

Згідно з цєю своєю національно-самостійницькою філософією Масарик в часі війни на еміграції став на чолі чеської революційно-визвольної акції, що увінчалася повнішим успіхом, головню дякуючи його майже геніяльному передбаченню ходу та висліді всесвітньої війни й відповідно до цього пристосованої політичної та дипломатичної чеської акції за кордоном.*)

Н...р.

Концерти Української Республіканської Капелі в Бельгії.

З Лондону Капеля переїхала дня 1. березня ц. р. вдруге до Бельгії, де ще живо в памяти були недавні тріумфи української пісні. Бельгійці незвичайно симпатично ставляться до українських ідей і стремлінь, і концерти Української Республіканської Капелі знаходять тут дуже щире і тепле прийняття і кожен раз викликають захоплення і зворушення. Українська пісня завоювала в Бельгії буквально всіх, починаючи від королівських палат, а кінчаючи на бідних робітниках. Вже сам розклад концертів мусів до цього привести. Дня 4. березня і 14. березня Українська Республіканська Капеля концертувала в Брюсселю перед широкою публікою, один концерт дала в Лієжі, відтак почалась низка концертів так сказати спеціальних, а саме 20. березня в міській думі St.-Gilles les Bruxelles на користь бідних учнів, — один концерт в приватному кружку визначних поклонників мистецтва, — 27 березня в „Cercle Artistique“ для артистів, письменників, композиторів, журналістів — словом для мистецького світа, ювілей 100-ного концерту Капелі 27. березня в консерваторії, і врешті 30. березня в „Робітничому Домі“ для робітників. — Не треба хіба писати про надзвичайні успіхи; про це свідчать найкраще голоси преси, яка не знаходить просто слів, щоб дати враз своєму захопленню і одушевленню. Та один факт не можна поминути мовчанкою. Це свято в міській думі St.-Gilles 29. березня ц. р., на якому була присутньою бельгійська королева. Правда, королівська Бельгія це країна наскрізь демократична, як багачко деяких республік давнішої формації, — але все таки являється

*) Дуже цікаві щодо цього слова англійського відомого публіциста Сетона Уатсона, характеризуючі Масарика як політика підчас війни: „Програма, яку мені дав Масарик під розвагу підчас тайної зустрічі в одному роттердамському готелі в жовтні 1914. року“ — каже він — „була здійснена майже до останньої букви у жовтні 1917. року... не буде підлецуванням, але чистою правдою, коли я скажу, що нема в Європі другої людини з такою відвічальністю, що так широко та ясно окреслила не лише чеську, але й європейську політику...“